

عوامل مؤثر بر استفاده صحیح از روش‌های پیشگیری از بارداری

دکتر فیهمه رضایی تهرانی* فرزانه حجازی** سوسن افلاکی**

Effective factors on correct contraceptive use

F. Ramezani Tehrani F. Hejazi S. Aflaki

Abstract

Background : *The prevalence of unwanted pregnancies in Iran is estimated to be about 40% which is related to incorrect usage of contraceptives or nonusers of them despite unwillingness to fertility.*

Objective : *To investigate the effective factors on correct usage of contraceptives.*

Methods : *This cross-sectional study was conducted in 1996 on 4177 women who referred to one of the 12 training hospitals in Tehran. Data was analysed by Logistic Regression Model.*

Findings : *31.1% of subjects had unwanted pregnancies. Among the subjects who had unwanted pregnancies, 79.9% had used contraceptives. 59.5% of contraceptive users, used traditional methods and 40.5% used modern methods. Generally, 69% of the cases in contrast to 31% used their method correctly.*

Conclusion : *Health policy-makers should strive more to improve family-planning programs specially through cooperation of husbands.*

Keywords : *Contraception, Unwanted Pregnancy*

چکیده

زمینه : شیوع حاملگی ناخواسته در ایران حدود ۴۰٪ برآورد گردیده که به طور عمده ناشی از استفاده ناصحیح روش‌های پیشگیری از بارداری یا عدم استفاده از آنهاست.

هدف : این مطالعه به منظور تعیین عوامل مؤثر بر استفاده صحیح از روش‌های پیشگیری حاملگی انجام شد.

مواد و روش‌ها : پژوهش از نوع مقطعی بود و تعداد ۴۱۷۷ خانم واجد شرایط که طی سال ۱۳۷۵ جهت زایمان به ۱۲ بیمارستان آموزشی تهران مراجعه نموده و حداقل یک فرزند زنده قبلی داشتند، مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج با استفاده از رگرسیون لجستیک مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفت.

یافته‌ها : ۳۱/۱٪ از افراد مورد مطالعه حاملگی اخیر خود را ناخواسته بیان نمودند که از این میان ۷۹/۹٪ از روش پیشگیری از حاملگی استفاده کرده بودند. ۵۹/۵٪ مصرف‌کنندگان روش‌های پیشگیری از حاملگی از روش‌های سنتی و ۴۰/۵٪ از روش‌های مدرن استفاده نموده و در مجموع ۶۹٪ افراد روش مورد استفاده را به صورت صحیح و ۳۱٪ به صورت غلط استفاده کرده بودند. بیشترین مصرف نادرست در روش قرص شیردهی به میزان ۷۰/۷٪ و پس از آن در روش ربتمیک و کاندوم به میزان ۴۰/۳٪ و ۴۰٪ بود. مصرف صحیح استفاده از روش‌های پیشگیری با سن، تحصیلات همسر، تعداد فرزندان زنده دختر و پسر و داشتن اطلاعات قبلی در باره این روش‌ها رابطه داشت.

نتیجه‌گیری : بجاست در زمینه تقویت برنامه‌های مشاوره تنظیم خانواده به ویژه در جهت جلب مشارکت مردان، سیاست مناسب اتخاذ گردد.

کلید واژه‌ها : روش‌های پیشگیری از بارداری - حاملگی ناخواسته

□ مقدمه :

طی دو دهه اخیر جمعیت ایران از ۳۴ میلیون نفر در سال ۱۳۵۵ به ۶۰ میلیون در سال ۱۳۷۵ افزایش یافته است و پیش‌بینی می‌شود در سال ۱۳۸۵ به ۶۳/۵ میلیون نفر و در سال ۱۳۹۵ به ۶۷ میلیون نفر برسد. (۱) لذا بجاست که به مسئله کنترل جمعیت و تنظیم خانواده در ایران اولویت بیشتری داده شود.

طبق گزارش وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی شیوع حاملگی ناخواسته در سال ۱۳۷۵ حدود ۴۰ درصد بوده است که بیشتر در اثر عدم استفاده از روش‌های پیشگیری از بارداری علی‌رغم عدم تمایل به باروری یا شکست روش‌های پیشگیری از بارداری به دلیل استفاده ناصحیح از روش‌هاست. (۳)

طی سال ۱۳۷۴ حدود ۵۰۰۰۰ حاملگی بدون برنامه در کشور اتفاق افتاد که ۸۰۰۰ مورد آن (۱۶ درصد) منجر به سقط شد. در کل روزانه ۲۲۱ مورد سقط عمدی و در هر ساعت ۹ مورد سقط عمدی در کشور اتفاق می‌افتد که در بسیاری از موارد به مرگ مادران منجر می‌شود. (۲)

در مطالعه‌ای که در کشور ترکیه انجام شد دلایل اصلی عدم استفاده از روش‌های پیشگیری مدرن، ترس از مسائل بهداشتی و عوارض جانبی این روش‌ها و مخالفت همسر ذکر شده است و کسانی که از روش‌های طبیعی پیشگیری از بارداری استفاده می‌کردند معتقد بودند که تأثیر آنها مانند روش‌های مدرن است و این اعتقاد ارتباط مستقیم با تحصیلات زن و شوهر و مشاوره مناسب تنظیم خانواده توسط کارکنان بهداشتی داشت. (۵)

در مطالعه دیگری که در آمریکا انجام شد میزان شکست مورد انتظار با قرص‌های پیشگیری از

بارداری ۱/۰ درصد ذکر گردید. ولی میزان واقعی شکست بر اساس وقوع سقط‌ها، ۲/۶ درصد در سال اول مصرف به نظر می‌رسید. تفاوت میزان شکست واقعی و مورد انتظار با نحوه مصرف صحیح روش رابطه زیادی داشت و یکی از علل احتمالی شکست روش، اطلاع ناکافی مصرف‌کنندگان در مورد نحوه مصرف قرص‌های فراموش شده، زمان شروع مصرف بسته جدید و عدم رعایت ۷ روز فاصله بین دو بسته قرص ذکر شده است. (۶)

لذا ما بر آن شدیم تا با توجه به شیوع بالای استفاده ناصحیح از روش‌های پیشگیری از حاملگی به بررسی عوامل مؤثر بر این امر بپردازیم. امید است که نتایج این تحقیق راهگشای سیاست‌گذاران بهداشتی در اتخاذ برنامه‌های تنظیم خانواده باشد.

□ مواد و روش‌ها :

اطلاعات این مطالعه از داده‌های یک طرح تحقیقاتی آینده‌نگر با عنوان «بررسی تأثیر مشاوره پس از زایمان در پیشگیری از حاملگی ناخواسته در دو سال اول پس از زایمان» استخراج گردید. این طرح به صورت مقطعی در سال ۱۳۷۵ در ۱۲ بیمارستان آموزشی شهر تهران انجام گردیده بود و طی مدت ۹ ماه کلیه خانم‌هایی که به منظور زایمان به مراکز مذکور مراجعه نموده و حداقل دارای یک فرزند زنده بودند (۴۱۷۷ خانم) مورد پرسشگری قرار گرفتند. پرسش‌نامه شامل سؤالات ذیل بود :

وضعیت دموگرافیک، تاریخچه باروری، استفاده قبلی از روش‌های پیشگیری از بارداری به تفکیک نوع آن و نحوه استفاده، خواسته یا ناخواسته بودن حاملگی

۳۹ درصد از هیچ روشی قبل از حاملگی اخیر استفاده نمی‌کردند. ۶۸/۹ درصد افراد، حاملگی اخیر خود را خواسته و ۳۱/۱ درصد ناخواسته بیان نمودند. از میان افرادی که به طور ناخواسته حامله شده بودند ۷۹/۹ درصد از روش پیشگیری از حاملگی استفاده کرده و ۲۱/۱ درصد علی‌رغم عدم تمایل به حاملگی از هیچ روش پیشگیری استفاده نمی‌کردند. ۷۴/۴ درصد از جمعیت مورد مطالعه قبلاً از روش‌های پیشگیری از بارداری اطلاع داشتند و ۲۵/۶ درصد هیچ‌گونه اطلاعی از روش‌های پیشگیری از بارداری نداشتند.

بیشترین منبع کسب اطلاع آنها از طریق مشاوره تنظیم خانواده در درمانگاه‌های تنظیم خانواده به میزان ۴۶/۳ درصد بود و بعد از آن به ترتیب دوستان، مطالعه جراید و نشریات، برنامه‌های رادیو و تلویزیون، همسر و پزشک معالج بود (نمودار شماره ۱).

اگر روش‌های پیشگیری از حاملگی را به دو گروه سنتی (طبیعی و منقطع) و مدرن (انواع قرص‌های پیشگیری، کاندوم، آمپول‌های تزریقی، نورپلانت و آی.یو.دی) تقسیم‌بندی کنیم، ۵۹/۵ درصد افراد از روش سنتی و ۴۰/۵ درصد از روش‌های مدرن استفاده می‌کردند. ۷۰/۷ درصد افرادی که از قرص‌های دوران شیردهی استفاده می‌نمودند قرص‌ها را به طرز صحیح مصرف نکرده بودند که این رقم در رابطه با مصرف‌کنندگان روش ریتمیک و قرص‌های ضد بارداری خوراکی به ترتیب ۴۰/۳ درصد و ۳۲/۵ درصد بود. به علاوه ۴۳ درصد افرادی که از آمپول‌های تزریقی پیشگیری از بارداری استفاده می‌کردند در زمان مناسب جهت تزریق مراجعه ننموده بودند. همچنین ۴۰ درصد مصرف‌کنندگان کاندوم و ۲۸/۷ درصد استفاده‌کنندگان روش منقطع، این روش‌ها را درست به

اخیر، اطلاعات قبلی در زمینه تنظیم خانواده و منابع کسب آن.

به منظور تعیین فاکتورهای مؤثر بر استفاده صحیح از روش‌های پیشگیری از بارداری، مدل رگرسیون لجستیک مورد استفاده قرار گرفت. لذا استفاده صحیح از روش‌های پیشگیری از بارداری به عنوان یک متغیر وابسته تأثیرپذیر و متغیرهای سن و تحصیلات فرد، تحصیلات همسر، تعداد فرزندان زنده (به تفکیک جنسیت) و اطلاعات قبلی در زمینه پیشگیری از بارداری به تفکیک منبع اطلاعاتی به عنوان متغیرهای مستقل و احتمالاً تأثیرگذار منظور گردیدند. تعداد فرزندان زنده دختر و پسر به صورت متغیر کمی در مدل وارد گردید.

پس از برازش الگوی لجستیک، جدول برآورد ضرایب مدل به همراه سطح معنی‌داری، انحراف استاندارد و خطر نسبی هر کدام به دست آمد.

📌 یافته‌ها:

محدوده سنی افراد مورد مطالعه ۱۸ تا ۴۰ سال و میانگین سن آنها $23/8 \pm 4/3$ بود. ۵۰ درصد از خانم‌های مورد مطالعه دارای یک فرزند زنده، ۳۶/۴ درصد دارای دو فرزند زنده و ۱۳/۳ درصد بیش از دو فرزند داشتند. ۳/۸ درصد افراد بی‌سواد، ۳۰/۴ درصد دارای سواد ابتدایی، ۴۰/۳ درصد متوسطه، ۲۱/۸ درصد دیپلم و ۳/۸ درصد دارای تحصیلات دانشگاهی بودند. این رقم در رابطه با تحصیلات همسر به ترتیب ۲/۹ درصد، ۳۰/۲ درصد، ۴۱/۶ درصد، ۱۹/۲ درصد و ۶ درصد بود. ۶۱ درصد کل جمعیت مورد مطالعه، حداقل از یک روش پیشگیری قبل از حاملگی اخیر استفاده می‌نمودند. در حالی که

قیاس با زنان ۲۰ تا ۳۵ ساله افزایش می‌یابد. به علاوه این خطر در مواردی که همسر زن بی‌سواد بوده ۱/۸ برابر و در مواردی که همسر باسواد بوده ولی تحصیلات در حد دیپلم و زیر دیپلم است ۱/۳ برابر در قیاس با همسران دارای تحصیلات عالیه دانشگاهی افزایش می‌یابد. با افزایش تعداد فرزندان دختر یا پسر احتمال مصرف ناصحیح روش‌های پیشگیری از بارداری به میزان تقریباً مساوی کاهش می‌یابد. همچنین براساس این مدل می‌توان دریافت که افرادی که اطلاع قبلی از روش‌های پیشگیری از حاملگی ندارند، دو برابر بیشتر از افرادی که با این روش‌ها آشنایی دارند در معرض خطر عدم مصرف صحیح روش‌های پیشگیری از حاملگی هستند.

کار نبرده بودند (نمودار شماره ۲).
به منظور تعیین فاکتورهای مؤثر بر استفاده صحیح از روش‌های پیشگیری از بارداری، از مدل رگرسیون لجستیک استفاده شد که نتایج در جدول شماره ۱ آمده است.
این مدل دارای حساسیت ۶۴ درصد و ویژگی ۵۷ درصد است و در کل ۷۳/۶ درصد توان تفکیک موارد درست را دارد. همان‌گونه که از مدل فوق برمی‌آید استفاده صحیح از روش‌های پیشگیری از بارداری با سن فرد، تحصیلات همسر، تعداد فرزندان زنده دختر و پسر و داشتن اطلاعات قبلی در زمینه پیشگیری از بارداری رابطه معنی‌داری دارد. خطر مصرف ناصحیح روش‌های پیشگیری از حاملگی در سن کمتر از ۲۰ سال و بیشتر از ۳۵ سال به ترتیب ۱/۴ و ۲ برابر در

جدول ۱:

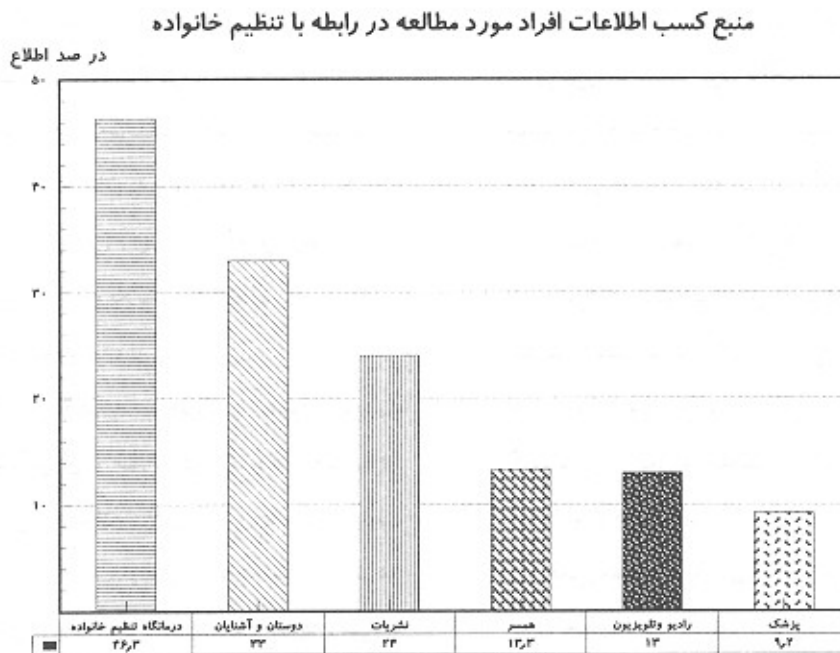
برآورد ضرایب، انحراف استاندارد و خطر نسبی عوامل مؤثر بر استفاده صحیح از روش‌های پیشگیری از بارداری

متغیر	ضریب	برآورد	انحراف استاندارد	سطح معنی‌داری	خطر نسبی
ثابت	B_0	۱/۵۰۲۸	۰/۲۲۱۰	۰/۰۰۰۰	-
همسر بی‌سواد $X_{1(1)}$	B_1	۰/۶۳۹۵	۰/۲۴۸۲	۰/۰۱۰۴	۱/۸۹۵۵
همسر باسواد تا دیپلم $X_{1(2)}$	B_2	۰/۲۲۵۲	۰/۰۹۴۱	۰/۰۱۶۷	۱/۲۵۲۶
سن زیر ۲۰ سال $X_{2(1)}$	B_3	۰/۳۰۱۹	۰/۰۸۶۷	۰/۰۰۰۵	۱/۳۵۲۴
سن بالای ۳۵ سال $X_{2(2)}$	B_4	۰/۶۷۱۳	۰/۳۴۵۴	۰/۰۵۱۹	۱/۹۵۶۸
تعداد فرزندان زنده دختر $X_{3(1)}$	B_5	-۱/۶۵۸۷	۰/۱۰۲۳	۰/۰۰۰۰	۰/۱۹۰۴
تعداد فرزندان زنده پسر $X_{3(2)}$	B_6	-۱/۵۷۷۴	۰/۰۹۹۳	۰/۰۰۰۰	۰/۲۰۶۵
فاقد اطلاعات قبلی روش‌های پیشگیری X_4	B_7	۰/۶۷۶۸	۰/۰۸۳۶	۰/۰۰۰۰	۱/۹۶۷۶

بنابر این مدل برازش شده لجستیکی به صورت زیر تعیین گردید:

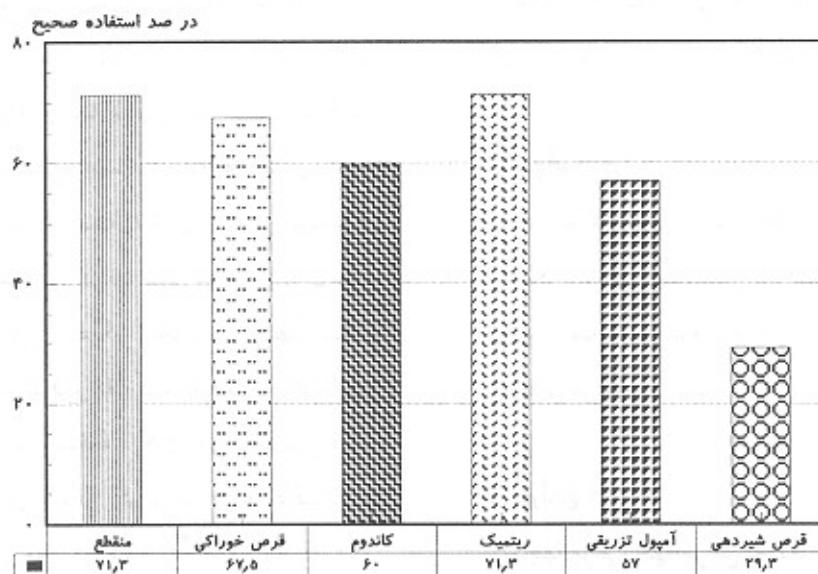
$$\ln\left(\frac{P}{1-P}\right) = -1/5028 + 0/6395X_{1(1)} + 0/2252X_{1(2)} + 0/3019X_{2(1)} + 0/6713X_{2(2)} - 1/6587X_{3(1)} - 1/5774X_{3(2)} + 0/6768X_4$$

نمودار ۱:

نمودار ۲:

بررسی میزان استفاده صحیح از روش‌های پیشگیری از بارداری به تفکیک نوع روش

▣ بحث و نتیجه‌گیری :

طریق درمانگاه‌های تنظیم خانواده کسب کرده بودند از سایر گروه‌ها بیشتر بود. یانگ می‌نیز در مطالعه خود، مشاوره تنظیم خانواده را در انتخاب روش و مصرف درست آن مؤثر دانسته است. (۱۰)

با توجه به اهمیت نقش شوهر در استفاده صحیح از روش‌های پیشگیری از حاملگی، بجاست که در جهت جلب بیشتر مشارکت مردان در برنامه تنظیم خانواده تدابیر ویژه‌ای اندیشید. به علاوه باید بر گسترش مشاوره مناسب در درمانگاه‌های تنظیم خانواده تأکید شود.

علی‌رغم میزان بالای شکست روش‌های سنتی، در مطالعه حاضر استقبال از این روش‌ها بیشتر از روش‌های مدرن بوده است. بنابر این باید در جهت ارائه روش‌های نوین که مطلوب مصرف‌کنندگان بوده و عوارض جانبی کمتری را به دنبال داشته باشد کوشید تا از عواقب حاملگی‌های ناخواسته ناشی از شکست روش یا مصرف نادرست آن کاست.

▣ سپاسگزاری :

از کلیه کارشناسان گروه تحقیقات بهداشت باروری و همکاران دفتر هماهنگی پژوهش معاونت پژوهشی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی تشکر و قدردانی می‌نمایم.

▣ مراجع :

- ۱- جهانفر م، جهانفر ش. جمعیت و تنظیم خانواده، چاپ اول، نشر دهخدا ۱۳۷۷، ص ۴۰
- ۲- ملک افضل‌ح. برآورد سقط جنین‌های حاصل از

در مطالعه حاضر ۲۴/۱ درصد از مصرف‌کنندگان روش‌های مدرن و ۳۵/۸ درصد مصرف‌کنندگان روش‌های سنتی دچار حاملگی ناخواسته شدند. در مطالعه‌ای که در انگلستان به عمل آمد میزان شکست کاندوم، اسپرم‌کش‌ها، روش منقطع و ریتمیک در مدت ۵ سال بیش از نوریلانت، DMPA، آی یودی و قرص‌های پیشگیری بوده است. (۹)

در این مطالعه تحصیلات همسر با مصرف درست روش‌های پیشگیری از بارداری ارتباط معنی‌داری داشت. ولی بین تحصیلات خود فرد و مصرف درست این روش‌ها ارتباط معنی‌داری به دست نیامد. در مطالعه‌ای که در کویت انجام شد به این نتیجه رسیدند که سطح تحصیلات شوهر عامل قوی‌تری نسبت به سطح تحصیلات زن در استفاده از روش‌های پیشگیری است و به نظر می‌رسد که شوهران تأثیر بیشتری روی رفتار پیشگیری از بارداری دارند. (۷)

در این مطالعه تعداد فرزندان زنده دختر و پسر ارتباط معنی‌داری با مصرف درست روش‌های پیشگیری از حاملگی داشت. در مطالعه شاه و پالمور در پاکستان، احتمال استفاده از روش‌های پیشگیری در افرادی که تعداد فرزند آنها بیش از حد ایده‌آل بود و تمایل به داشتن فرزند دیگر نداشتند، چهار برابر افرادی بود که تعداد فرزندان آنها به حد ایده‌آل خود نرسیده بود. (۸) در مطالعه دیگری در بنگلادش ذکر شد که استفاده درست از یک روش با تعداد فرزندان زنده رابطه آماری معنی‌دار دارد. (۴)

در این مطالعه میزان استفاده صحیح از روش‌های پیشگیری از بارداری در افرادی که اطلاعات خود را از

- Radovanvic. Patterns of desired fertility and contraceptive use in kuwait. J intern fam plan perspect 1998 Sep ; 24 : 3 (133)*
8. *Shah NM , Palmore JA. Desired family size and contraceptive use in pakistan. J intern fam plan perspect 1997 ; 5 (9) : 143-50*
9. *Trassell J , Leveque JA , Koenig JD. The economic value of contraception : a comparison of 15 methods. J intern fam plan perspect 1995 Apr ; 85 (4) : 494-503*
10. *Young Mi Lim , Adrienne Kols , Stephen Mucike. Informed choice and decision-making in family counselling in kenya. J intern fam plan perspect 1998 , 24 : 1 (4)*
- حاملگی ناخواسته در ایران طی سال ۱۳۷۴. مجله بهداشت خانواده ، سال ۱۳۷۵ شماره ۱ : ۳-۸
- ۳- ملک افضلی ح. سمینار جمعیت و توسعه، تهران ، ۱۳۷۵
4. *Chowdhury AI , Phillips JF. Predicting contraceptive use in Bang ladesh : a logistic regression analysis. J Biosoc sci 1989 ; 21 (2) : 161-8*
5. *Goldberg HI , Toros A. The use of traditional method of contraception among turkish couples. Stud Fam Plann 1994 Mar-Apr ; 25 (2) : 122-8*
6. *Hillard AJ. Oral contraception noncompliance: the extent of the problem. Adv Contracept 1992 Oct , 8 suppl ; 1 : 13-20*
7. *Nasra M , Shah , makhdoom A. Shah , zoran*